

Государства (апрель-декабрь 1918 г.)

Ключевые слова: старостат, Государственная полиция, гетманское правительство.

Hrybenko O.M. The structure of the local authorities for the day of the Ukrainian state (April-December 1918)

The author in this paper revealed the features of the development of local governments per day Ukrainian State (April-December 1918).

Key words: the elder, the State guardian, the Hetman's government.

15.03.2013 р.

УДК 94(477+476) «1918»

В.В. Мартиненко

ЧЕРНІГОВО-ГОМЕЛЬСЬКЕ ПОГРАНИЧЧЯ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ПРОТИРІЧ 1918 РОКУ

Стаття присвячена налагодженню українсько-білоруських стосунків 1918 р., проблемам врегулювання міждержавних територіальних протиріч. В контексті вищезазначеного питання виокремлено моделі розвитку ситуації, що стосувалася чернігово-гомельського пограниччя.

Ключові слова: Брестський мир, Статутні грамоти, Білоруська Народна Республіка, територія, кордони, Чернігівщина, Гомель.

Становлення і налагодження українсько-білоруських взаємин 1918 р. відбувалося у складний період розвитку обох країн. Відбиток на це наклала Перша світова війна, революція в Росії, які пожвавили державотворчі процеси, що не завжди проходили безболісно для народів колишньої Російської імперії.

В наш час склалися сприятливі умови для вивчення даної проблеми, більшою мірою в Україні і меншою в Білорусі. Позиція офіційного Мінська з даного питання є досить категоричною: події, які призвели до проголошення Білоруської Народної Республіки в березні 1918 року слід розглядати як невід'ємні складові білоруського державотворення – БНР – БРСР – Республіка Білорусь.

Водночас, активізація наукових досліджень сприяла перевиданню робіт діячів білоруського національного руху Я. Воронки, А. Луцкевича, К. Єзовітова. Плідно працювали і продовжують свою роботу в дослідженні державотворчих процесів білоруської історії ХХ ст. І. Ігнатенко Р. Платонов, М. Сташкевич, В. Круталевич, Т. Павлова, В. Мазец, О. Кукса, В. Гигін.

Заслужують на увагу солідні напрацювання вітчизняних учених В. Матвієнка, О. Бойко. В них на багатому архівному матеріалі проаналізовані стосунки УНР (як доби Центральної Ради так і Директорії) та Гетьманату П. Скоропадського, зокрема і з Білоруссю. Значне місце виводиться питанню міждержавних кордонів, шляхам його вирішення.

Метою розвідки є розкриття становлення і перспектив українсько-білоруських стосунків в політичній площині 1918 р, завданнями – дослідження комплексу протиріч, що стояли на заваді вирішення питання кордонів; аналіз обґрунтованості і законності намірів обох сторін щодо територіального розмежування.

Саме проблема кордонів була актуальною і потребувала нагального вирішення після повалення царизму в Росії, Жовтневого перевороту 1917 р., коли в політичних і урядових колах України і Білорусі стала активно культивуватися ідея національного самовизначення. Особливої гостроти вона набула з підписанням сепаратної угоди між представниками Української Народної Республіки (УНР) та Німеччини (лютий 1918р.), а пізніше – угоди від 3 березня 1918 р. між Радянською Росією і країнами Четвертого союзу.

За Брестським договором Білорусь фактично ділилась на три частини. Західна – Гродненська губернія і частина Віленської з Вільно – відійшла до Німеччини і отримала назву Нова Східна Прусія; населення даних територій ставало громадянами Німецької імперії. Центральна частина Білорусі – Мінська губернія, частина Вітебської і Могилевської губерній – вважалась тимчасово окупованою територією. Білоруське Підляшшя – Біла, Яново, Терасполь, Кодень, Константинів, Немирів, Межиріччя; Берестейщина – повіти Берестя, Кобрин, Пружани; Полісся – повіти Драгичин, Косів, Лунінець, Пінськ, Столін, Мозир, Речиця, Гомель визнавалися Німеччиною за Україною і лише східні райони Білорусі залишалися у складі Радянської Росії.

Вже 19 лютого 1918 р. на неокуповану територію Білорусі увійшли німецькі війська. В ситуації, що склалася, Виконком I Всебілоруського з'їзду звернувся до народу з I Статутною грамотою, в якій проголосив себе тимчасовою владою в Білорусі. Був сформований уряд – Народний Секретаріат. 9 березня 1918 р. Виконавчий комітет з'їзду прийняв II Статутну грамоту – проголошена Білоруська Народна Республіка (БНР). Законодавчим органом оголошувалась Рада Всебілоруського з'їзду, а виконавчим – Народний Секретаріат. Рішення про незалежність було оформлено III Статутною грамотою від 25 березня 1918 р.: «Від цього часу Білоруська Народна Республіка проголошується незалежною і вільною державою... Білоруська Народна Республіка повинна охопити усі землі, де живе і має чисельну перевагу білоруський народ, а саме – Могилевщину, білоруські частини Мінщини, Гродненщини (з Гродно, Белостоком і ін.), Віленщини, Вітебщини, Смоленщини, Чернігівщини, і суміжні частини сусідніх губерній, заселених білорусами» [5, 77].

Чим же керувалися представники білоруської політичної еліти, приймаючи відповідне рішення? По суті, Рада БНР декларувала територію, але, природно, прикордонного розмежування з сусідніми державами і прикордонної служби не мала. Зауважимо,

що протягом всієї новітньої історії Білорусі неодноразово поставало питання про її етнічні та державні кордони. Теоретичною розробкою питання на початку ХХ ст. займався професор Ю. Карський, пізніше один з учасників білоруського національного руху, делегат і почесний голова Всебілоруського з'їзду в грудні 1917р. Саме ним вперше були опубліковані етнічні кордони і складена етнографічна карта Білорусі. В праці «Этнографическая карта Белорусского племени» (1903 р.) вчений детально окреслив етнічну територію Білорусі: область, в якій білоруси складають абсолютну чи відносну більшість. Ця область, згідно праці Ю. Карського, розташовувалась по обидва боки Балтійсько-Чорноморського вододілу в басейні верхнього Дніпра, верхнього Немана і верхньої та середньої Західної Двіни; охоплювала, крім нинішньої території республіки Білорусь, також деякі райони Брянської, Смоленської, Псковської губерній. На заході професор Ю. Карський відносив до Білорусі Віленську і більшу частину Белостокської губерній; на північному заході – повіти Двінський, Люцинський і Режицький Ліфляндської губернії (Латгалії).

В одному з наказів членам делегації БНР на ведення переговорів з представниками УНР підкреслювалось: «Делегація добиватиметься встановлення кордонів Білорусько-Великоросійського і Білорусько-Українського за виключно етнографічним принципом і порушуватиме питання (перед Німеччиною – авт.) про можливість сприяння УНР по зміні західних і північних кордонів Білорусі за етнографічною ознакою» [4, арк. 242].

Сподівались представники Білоруської Народної Республіки і на підтримку Австрійського уряду, щоб залишити за Білоруссю територію Гродненської губернії за виключенням, можливо, південної частини Брестського повіту, всієї південної частини Мінської губернії, тобто течію р. Прип'ять і басейн р. Сож з північними повітами Чернігівської губернії... І, нарешті, білоруси хотіли бачити свій кордон на сході в його природних межах, тобто включаючи Смоленську область [4, арк. 264-265].

14 квітня 1918 р. десятитисячним мітингом білорусів-біженців і громадян Білорусі, що відбувся в Петрограді, було прийнято Звернення до польського, українського і литовського народів. Щодо українців зазначалось: «Ви, українці, намагаєтесь свої північні кордони розширити за рахунок Білоруських повітів Чернігівської, Мінської і Гродненської губерній» [2, 126].

Квітень 1918 р. був позначений активізацією переговорного процесу між керівництвами УНР та БНР, головною темою якого залишались територіальні проблеми. 17 квітня в радіограмі на ім'я товариша Міністра Закордонних Справ УНР йшлося про те, що невизначеність точної прикордонної лінії між Українською Народною Республікою та Білоруською Народною Республікою породжує на місцях багато

непорозумінь як у відношенні функціонування державних і громадських організацій між собою, так і в повсякденному житті населення. Представники БНР просили з метою якнайшвидшого встановлення нормального життя в прикордонних місцевостях створити спільну комісію, яка могла б з точністю встановити і закріпити у відповідній угоді державні межі обох республік [1, 60].

18 квітня відбувається чергова зустріч представників українського керівництва з делегацією БНР, на якій порушувалися питання про принципи, якими мали керуватися комісії при встановленні державного кордону, про карту і про відправні кінцеві точки на заході та сході. З першого питання було вирішено прийняти за основу етнографічний принцип, але в тісному зв'язку з економічним і географічним, з другого – білоруська делегація буде керуватися, як основною, етнографічною картою професора Ю.Карського, виданою в 1917 р., а українська – німецькою етнографічною картою, а також іншими етнографічними і географічними картами. З третього питання згоди не було досягнуто. Білоруси наполягали, що відправною точкою на сході слід вважати злиття р. Судості з Десною біля м. Грем'яч, а українці – м. Мглин, вважаючи всі північні повіти Чернігівщини своїми. Український уряд керувався міркуваннями зберегти за Україною Прип'ять і залізницю Пінськ – Гомель. Натомість, представники БНР дали чітко зрозуміти, що не збираються поступатися Прип'яттю, втрачати залізницю Брест – Брянськ, а також північні повіти Чернігівщини [1, 109].

6 травня білоруська делегація звертається зі скаргою на неправомірні дії українців, приводячи як доказ заяву Гомельського міського громадського самоуправління з протестом проти приєднання міста до України і передачі влади українському комісарові. Для зняття напруженості у стосунках, пов'язаних з анексіоністськими актами попереднього уряду країни, делегація вбачала вихід у відкликанні українських комісарів і заміні їх комісарами Білоруської Ради, й нарешті, що протести населення білоруських повітів будуть задоволені [6, арк.1-2].

На продовження даної тези доречним буде навести ще один документ, датований 16 травня цього року, в якому йшлося наступне: «Місто Гомель зі всіма його урядовими установами до останнього часу фактично підлягало урядові УНР. Договору, в якому зазначені були б державні границі, поки що не підписано. Коли з Гомеля і повіту прибутки Української Державною Скарбницею отримуються, то на думку Міністерства Справ Закордонних Українська Державна Скарбниця, може урядовим інститутам Гомеля і повіту їх виплачувати» [9, арк.2].

Однак, через декілька днів білоруси знову були змушені звернутись на адресу українського уряду, вказуючи на факти останнього часу, а саме призначення українських комісарів не лише у спірні території, але у міста і повіти суто білоруські. Рада і

Народний Секретаріат Білоруської республіки були переконані в тому, що призначення українських комісарів в білоруські повіти є явищем тимчасовим і ніяким чином не може розглядатися як акт захоплення білоруської землі і приєднання її до України [7, арк.2-3]. Відносно спірних територій, про які йшлося, то це частини Новгород-Сіверського і Городнянського повітів Чернігівської губернії, південні волості Мозирського і Пінського повітів Мінської губернії, частини Пружанського, Кобринського і Брест-Литовського повітів Гродненської губернії.

Під час переговорів українського уряду з Радянською Росією Україна зайняла жорстку позицію щодо повітів губерній, суміжних з нею держав, які мають належати саме їй, включаючи: ...Мінської губернії – Пінський та Мозирський з частиною Річицького; Могильовської – частину Гомельського; Гродненської – Берестейський, Кобринський, частини Пружанського та Більського [8, арк. 40].

В архівних фондах збереглися схематичні описи кордонів Білорусі, складені групою членів Ради і Народного Секретаріату (до складу якої входили такі відомі діячі білоруського національного руху, як Я. Воронко, В. Захарко, А. Цвікевич, Я. Серета. Дані кордони практично співпадають з кордонами, запропонованими професором Ю. Карським в його праці «Этнографическая карта белорусского племени», а також з німецькими картами, що з'явилися в Мінську в березні 1918 р. Розпочинаючись біля перетину р. Десни з кордоном Чернігівської губернії, кордон Білорусі спускається по Десні, повертаючи на захід і відсікаючи північну частину Чернігівської губернії, йде до р. Дніпро нижче впадіння р.Сож, біля села Любеч і Лушиво; по Дніпру кордон простягається до межі Київської губернії, проходячи по ній, досягаючи кордону Волинської губернії, йдучи по цьому кордону до зіткнення з кордоном Гродненської губернії і по кордону цієї губернії доходить до м. Володава – пункту перетину кордонів Білорусі, Польщі та України [3, 110].

Наприкінці 1918 р. за пропозицією комісії, утвореної Північно-Західною обласною партійною конференцією, пропонувалось чотири повіти Чернігівської губернії: Суразький, Мглинський, Стародубський, Новозибківський включити до складу Радянської Білорусії.

Підводячи підсумки, можемо констатувати, що становлення українсько-білоруських стосунків у 1918 р. відбувалося на тлі несприятливої зовнішньополітичної ситуації в Європі і внутрішньополітичної в обох республіках, що не дозволило їм відстояти й зберегти свою незалежність та врегулювати питання міждержавних кордонів.

Посилання

1. Архіви Беларускай Народнай Рэспублікі: В 2-х тт. – Т. 1. – Вільня – Нью-Ёрк – Менск-Прага, 1998. – 1080 с.
2. Канчер Е. Белорусский вопрос. Сборник статей. – Петроград, 1919. – 132 с.

3. Мазец В. Межы БНР // Спадчына. – 1993. – № 2. – С.110.
4. Национальный архив Республики Беларусь, ф. 325, оп. 1, спр. 10, 268 арк.
5. Павлова Т. К вопросу о границах БНР // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 1991. – №1. – С. 77.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО), ф. 3766, оп. 1, спр. 139, 43 арк.
7. ЦДАВО, ф. 3766, оп. 1, спр. 68, 14 арк.
8. ЦДАВО, ф. 3766, оп. 1, спр. 187, 57 арк.
9. ЦДАВО, ф. 3766, оп. 1, спр. 188, 74 арк.

Мартыненко В.В. Чернигово-гомельское пограничье в контексте белорусско-украинских территориальных противоречий 1918 г.

Статья посвящена налаживанию белорусско-украинских отношений 1918 г., проблемам урегулирования межгосударственных территориальных противоречий. В их контексте выделены модели развития ситуации, связанные с чернигово-гомельским пограничьем.

Ключевые слова: Брестский мир, Уставные грамоты, Белорусская Народная Республика, территория, границы, Черниговщина, Гомель.

Martynenko V.V. Chernihiv-Homel frontier in the context of Ukrainian-Byelorussian territorial conflicts in 1918

The article is devoted to the composing of the Ukrainian-Byelorussian relations in 1918, to the problems of settlement of the interstate contradictions. In the context of this item that was mentioned before, the models of development of the situation were distinguished, that concerned the Chernihiv-Homel border line.

Key words: The Brest compromise, charters, Byelorussian People's Republic, territory, borders, Chernihiv, Homel.

15.03.2013 р.

УДК 94(477.51)«1919»

О.О. Лейберов

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ У 1919 РОЦІ: ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується питання становлення та функціонування радянської влади на Чернігівщині у 1919 році. Автор розкриває та аналізує головні політичні причини слабкості влади більшовиків.

Ключові слова: Чернігівська губернія, радянська влада, більшовики

Останнім часом у вітчизняній історичній науці помітно активізувався інтерес до подій часів національно-визвольної революції 1917-1921 рр. Особливий інтерес для дослідників представляє вивчення подій регіональної історії, які є складовою частиною загальних історичних процесів, що були характерними для країни в цілому. Дослідження цього історичного напрямку дає можливість науковцям розібратися у місцевих, локальних особливостях тих